

Володимир ЗАЛИЩУК,
 orcid.org/0000-0002-5288-7657
 аспірант кафедри всесвітньої історії
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) v.zalishchuk.asp@kubg.edu.ua

ОСВІТНІЙ АСПЕКТ МОЛДОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У БЕССАРАБІЇ В ЧАСИ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1905–1907). ЗА МАТЕРІАЛАМИ «КИШИНІВСЬКИХ ЄПАРХІАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ»

У статті проаналізовано фрагменти та уривки з часопису «Кишинівські єпархіяльні відомості» (КЕВ) для розкриття особливостей освітньої системи у Бессарабії в часи російської революції. Було визначено, що російська революція 1905–1907 рр. стала зручним моментом для прояву національного відродження молдаван у зв'язку з тимчасовою демократизацією суспільного життя в імперії. Проаналізовано та досліджено роль освіти у революційних змінах в Російській імперії, котра мала виховати політично свідоме населення як протиставлення консервативному чиновництву. Досліджено особливості освітніх змін на прикладі Бессарабської губернії, де відбувалось становлення молдовської нації. Після включення Бессарабії до складу Російської імперії місцеві навчальні заклади відчували на собі позитивні та негативні зміни. З одного боку, в Бессарабії збільшилось число та якість місцевих навчальних закладів, з іншого – відбувалось процеси поступової уніфікації в імперський культурницький та суспільний простір. Проте цей процес зазнав невдачі через відсутність загальної доступності усіх дітей до здобуття освіти та ігнорування національних особливостей. Ці процеси простежувались на загальноімперському рівні, що стало причиною освітніх реформ після початку російської революції 1905–1907 рр. Освітні реформи, що розпочались після початку російської революції дозволили зберегти та проявити молдовському народу свою самобутність. Окрім вимог щодо доступності навчальних закладів для усіх дітей губернії, на шпальтах найпопулярнішого в той час бессарабського видання «Кишинівські Єпархіяльні Відомості» місцеві духовні діячі, як представники освіченої верстви населення писали про необхідність викладання молдовської мови та предметів на ній в навчальних закладах губернії. Це аргументувалось незрозумілістю молдовськими дітьми російської мови. З прийняттям імперським центром цих вимог відбулось значне покращення відвідуваності бессарабських шкіл та збільшенню їх кількості. Молдовська мова стала мовою викладання у найвищому навчальному закладі Бессарабії – Кишинівській духовній семінарії, що була поставником кадрів для місцевих освітніх закладів. Окрім того місцеві духовники проявляли інтерес до введення церковного співу молдовською мовою. Але разом з цим проект введення церковно-молдовського співу не був реалізований через проблеми з фінансуванням. Разом з цим революційні зміни призвели до появи першого в губернії збірника в котрому було зібрано та систематизовано навчальні заклади Бессарабії.

Ключові слова: Бессарабія, національне відродження, народна освіта, молдовська мова, церковно-молдовський спів, «Кишинівські єпархіяльні відомості» (КЕВ), Кишинівська духовна семінарія, загальна початкова освіта.

Volodymyr ZALISHCHUK,
 orcid.org/0000-0002-5288-7657
 Postgraduate student at the Department of World History
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) v.zalishchuk.asp@kubg.edu.ua

EDUCATIONAL ASPECT OF THE MOLDOVAN NATIONAL REVIVAL IN BESSARABIA DURING THE RUSSIAN REVOLUTION OF (1905–1907). ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE “CHISINAU EPARCHIAL INFORMATION”

The article analyzes fragments and excerpts from the journal “Chisinau Eparchial Information” (KEV) to reveal the peculiarities of the educational system in Bessarabia during the Russian revolution. It was determined that the Russian revolution of 1905–1907 became a convenient moment for the manifestation of the national revival of Moldovans in connection with the temporary democratization of social life in the empire. The role of education in the revolutionary changes in the Russian Empire, which was supposed to educate a politically conscious population as an opposition to the conservative bureaucracy, was analyzed and researched. Peculiarities of educational changes are studied on the example of the Bessarabian province, where the formation of the Moldovan nation took place. After the inclusion of Bessarabia

in the Russian Empire, local educational institutions experienced positive and negative changes. On the one hand, the number and quality of local educational institutions increased in Bessarabia, on the other hand, processes of gradual unification into the imperial cultural and social space took place. However, this process has failed due to the lack of universal access to education for all children and the neglect of national characteristics. These processes were traced at the imperial level, which became the reason for educational reforms after the beginning of the Russian revolution of 1905–1907. Educational reforms that began after the beginning of the Russian revolution allowed the Moldovan people to preserve and show their identity. In addition to the requirements regarding the accessibility of educational institutions for all children of the province, in the columns of the most popular Bessarabian publication at the time, “Chisinau Eparchial Information”, local spiritual figures, as representatives of the educated population, wrote about the need to teach the Moldovan language and subjects in it in the educational institutions of the province. This was argued by the incomprehensibility of the Russian language by Moldovan children. With the acceptance of these demands by the imperial center, there was a significant improvement in attendance at Bessarabian schools and an increase in their number. The Moldovan language became the language of instruction in the highest educational institution in Bessarabia – the Chisinau Theological Seminary, which was a supplier of personnel for local educational institutions. In addition, local clerics showed interest in introducing church singing in the Moldovan language. But at the same time, the project of introducing church-Moldovan singing was not implemented due to financing problems. At the same time, the revolutionary changes led to the appearance of the first collection in the province, which collected and systematized the educational institutions of Bessarabia.

Key words: Bessarabia, national revival, public education, Moldovan language, church-Moldovan singing, “Chisinau Eparchial Information”, Chisinau Theological Seminary, general primary education.

Постановка проблеми. Російська революція 1905–1907 рр. стала закономірним каталізатором стагнаційних процесів, котрі супроводжували тривале відставання Росії від західних держав. Безліч чинників – від зміни політичної форми правління до знаходження економічного балансу між найбагатшими та найбіднішими верствами населення потребували рішучих пертурбацій.

Революційні процеси стали проявом не тільки для економічних та соціальних змін, а також для національного відродження окремих народностей, що проживали на теренах величезної імперії. Важливо відзначити, що кожен з народів Російської імперії перебував на різному етапі національного відродження.

Для вираження позицій та розвитку окремого народу слід направляти націєтворчі зусилля на формування національних особливостей в освітній сфері. Освіта є благодатним ґрунтом для виховання власного інтелектуального кола, створення умов для використання місцевої мови та відродження історичної пам'яті народу. Революція 1905–1907 рр. стала стимулом та умовою політичної свідомості населення, що може бути реалізованою в умовах тиску «громади» на історичну владу «знизу» (Корольов, 2017: 23). Дослідник виводить термін «громада» як «освічена громада», котра є протиставленням чиновництву. Звідти можна зазначити, що «освіченість» та, виходячи з цього, освітній аспект став одним із рушійних факторів змін у російському суспільстві початку ХХ ст.

Аналіз досліджень. Питання російської революції 1905–1907 рр. є дискусійним питанням в історичному колі. На цю тему написано чималу кількість робіт на різні аспекти для значення цієї події. Незважаючи на це, вивчення освітньої

складової в контексті національного відродження українних народів Російської імперії залишається для наукової спільноти своєрідною «білою плямою». Окрім цього в дослідженнях радянських та сучасних російських науковців можуть проглядатись елементи пропаганди ідеалізації російської системи освіти та ігнорування національних особливостей та потреб інших народів імперії.

Освітній аспект часів російської революції проглядався у роботах сучасних українських дослідників. Зокрема, Ірина Діденко наголошує на піднятті питань щодо демократизації освіти на педагогічних з'їздах. В часи російської революції такі з'їзди проводились частіше, ніж у кінці ХІХ ст., а питання, що стали підійматись після 1905 р. стали стосуватись викладання предметів у школах національними мовами, права на безкоштовну початкову освіту для усіх верств населення. Дослідниця повідомляє, що на педагогічному з'їзді 1905 р. було сформовано Всеросійську Спілку вчителів та прийнято її статут (Діденко, 2016: 41). Очевидно, що ці здобутки поширювались на всі куточки імперії, в тому числі й Бессарабії. Але у 1907 р. Спілка припинила своє існування, не зважаючи на тенденцію її поступової аполітичності та обговоренні суто професійних питань (Діденко, 2016: 42).

Дослідники Ірина Шешунова та Олена Горбань підкреслюють роль збільшення радикальних поглядів серед вчителів на тлі російської революції 1905–1907 рр. Автори зазначають, що радикалізація освітнього життя в Російській імперії була спричинена низьким рівнем матеріального та фінансового забезпечення вчителів, неналежних умов для праці й медичного обслуговування (Горбань, Шешунова, 2014: 12). З початком рево-

люційних подій вчителі брали участь у мітингах, страйках, демонстраціях від місцевого до імперського рівня. Також радикалізація суспільства стосувалась більш вільнішого просування національних ідей на окраїнах імперії, зокрема, використання місцевих мов у викладанні в навчальних закладах.

Важливим критерієм для дослідження даного питання є використання тогочасної публіцистики. У даному випадку таким джерелом є газета Кишинівської єпархії Православної церкви «Кишинівські Єпархіальні Відомості» (КЕВ), де знайдено велику кількість відповідних до проблематики записів. За допомогою матеріалів цього видання можна проілюструвати низку змін, що торкнулись освітньої системи в Бессарабії.

Тема розвитку освіти в контексті національного відродження окраїн Російської імперії є новою та у більшій мірі незвіданою, але збагачення наукового доробку та його поступова систематизація має вирішити це питання.

Мета статті – дослідити особливості освітнього аспекту національного відродження молдовського народу в Бессарабії, зокрема, виділити особливості та зміни, що відбулись після 1905 р., наголосити на сприйнятті освітніх реформ у «Кишинівських Єпархіальних Відомостях».

Виклад основного матеріалу. Молдовський народ отримав хорошу базу для пробудження своїх народотворчих процесів у вигляді розвитку освітніх закладів світського та конфесійного типу після приєднання Бессарабії до Російської імперії. Водночас з цим молдовани відчували на собі дві різнобічні тенденції. На початку та в середині XIX ст. в Бессарабії тривали процеси щодо включення молдовської мови та місцевих реалій в умови адаптації до російської політичної та суспільної системи. Починаючи з 1860-х рр. в Бессарабському регіоні проводилась політика поступової русифікації, що тривала до російської революції 1905–1907 рр.

Народна освіта у Бессарабії підпорядковувалась двом відомствам: Єпархіальній Училищній Раді та Міністерству народної освіти. Перед ними стояло наступне завдання: забезпечити усіх дітей губернії доступністю до здобуття освіти. Особливо гостро ця проблема стояла у сільській місцевості Бессарабії¹. Окрім того, зміни, котрі назрівали під тиском революційних подій стали приводом для активізації боротьби за повернення молдовської мови до навчальних закладів усіх

рівнів в губернії. Тому й не дивно, що національний рух почав проявляти свою активність саме з освітніх змін.

Система початкової освіти була найбільш консервативною по відношенню до викладання молдавської мови. Священник Константин Пареньєв писав, що мовне викладання у початкових школах формувалось на добровільних засадах, а педагогічні кадри представлені з місцевих вчителів, що отримали освіту в Кишинівській духовній семінарії².

Діти-молдовани навчались на своїй рідній мові, оскільки вони не володіли російською, а їхні батьки погано її опановували, або зовсім не розуміли. Це витікало з консервативності молдован, особливо тих, хто проживав у сільській місцевості. Наприклад, у звіті щодо стану церковних шкіл Кишинівської єпархії за 1903/1904 навчальний рік (навч. р.) вказувалось, що школа є єдиним місцем, де молдовські школярі можуть чути російську мову. Але засвоєння шкільної програми російською носило повторювальний характер – діти часто пропускали заняття через допомогу батькам у господарських роботах. Тому незнайома та чужа їм російська не встигала засвоїтись та забувалась³.

Такий стан став результатом провалу повної русифікації губернії, через що молдованам вдалось зберегти національну ідентичність. Через це серед інтелектуальних кіл Бессарабії поступово поставало питання щодо впровадження викладання предметів знайомою та зрозумілою молдовською мовою у навчальних закладах всіх рівнів.

Виходячи з цього, революційний час посилював активізацію вимог бессарабського суспільства щодо відповідних змін у середній освіті. Це підкреслювалось необхідністю підняття успішності учнів з інших предметів. Зокрема, у звіті щодо стану Кишинівського духовного училища з навчальної та виховної частин за 1905/1906 навч. р. було висвітлено наступне: найбільший процент незадовільних балів на протязі року виявився з російської та класичних мов, а також по арифметиці, що залежало і від більших складнощів цих предметів та недостатніх знань учнями живої російської мови, якою ці предмети і викладались⁴. Сприйняття даних предметів винятково

² Пареньєв К. К. вопросу о народном образовании в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1905. № 5. С. 78.

³ Отчет о церковных школах Кишиневской епархии в учебно-воспитательном отношении в 1903–1904 учебный год. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1905. № 5. с. 24.

⁴ Отчет о состоянии Кишиневского духовного училища по учебной и воспитательной частям за 1905–1906 учебный

¹ Пареньєв К. К. вопросу о народном образовании в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1905. № 5. С. 76.

російською мовою не приносило позитивного результату, тому думки щодо викладання молдавської для усіх навчальних закладів губернії ставали актуальними.

Ієромонах Чекан наголосив на поверненні першочергової ролі молдовської у сільських школах. Він вважав, що у селах з молдовським населенням потрібно ввести першочергове навчання молдовською, а російську мову ввести як обов'язковий предмет з практичним його викладанням – як обов'язкову другу в старших класах⁵. Російська мова як державна зберігала свої позиції обов'язкового вивчення та викладання, але разом з тим втрачала свою монополію.

Можна навести тезу, що молдовська мова використовувалась лише у початкових класах та виконувала ознайомчу функцію. Через неї найменші школярі інтегрувались в систему імперської освіти. У старших класах та закладах освіти навчання велось російською мовою як державною.

Вирішення освітніх питань розпочалось з єпархіального з'їзду в листопаді 1905 р. На ньому Правлінню Кишинівської духовної семінарії було подано прошення щодо розробки програми викладання молдовської мови та молдовського церковного співу у місцевій семінарії починаючи з 1906/1907 навч. р. У квітні 1906 р. спеціально зібрана для цього комісія розробила навчальну програму. До складу цієї комісії входили протоієрей Константін Поповіч, священник Василе Главан, член семінарського Правління, священник Александру Балтага, викладач Кишинівського духовного училища священник Макарій Унтул і єпархіальний місіонер, ієромонах Гурій⁶.

Згідно розробленої програми, на курс семінарського молдовського церковного співу у всіх відділеннях та класах надавалось 12 уроків – у кожному по одному уроку на тиждень та 8 уроків молдавської мови у 5-х та 6-х класах, – в кожному по 2 уроки на тиждень. Разом налічувалось 20 уроків на тиждень. На місце викладача комісією було запропоновано кандидатуру Грігорія Константінеску, котрий мав досвід викладання молдовської мови у Кишинівському єпархіальному жіночому училищі. За урок викладач мав

отримувати 50 рублів (руб.), ще 200 руб. виділив з власних коштів ієромонах Гурій⁷, що підтверджувало високу зацікавленість у загальній освітній справі. На фінансування занять було виділено 1500 руб. з майна закордонних монастирів на весь навчальний рік⁸. У червні дане положення було направлено на розгляд до Святійшого Синоду (Св. Синод).

Указом Св. Синоду від 31 жовтня 1906 р. на ім'я єпископа Кишинівського та Хотинського Владіміра була видана постанова щодо заміни кафедри єврейської мови на кафедру молдовської, ввести у 5-х та 6-х класах семінарії викладання молдовської мови як факультативного предмету⁹. Заняття з молдовської мали йти у позаурочний час, а успіхи учнів з цього предмету не враховувались при переході до наступного класу та випуску з семінарії. Чисельність занять на тиждень залишилась незмінною, але фінансування велось з власних коштів єпархії.

Введення молдовської мови як навчального предмету в Кишинівській духовній семінарії був початковим успіхом для національного відродження. Зокрема на шпальтах одного з випусків «Кишинівських Єпархіальних Відомостей» ієромонах Гурій зазначив, що викладання молдовської мови у семінарії вже введено та проходить правильно. Учні, що записались на урок молдавської мови, із задоволенням відвідують уроки, з цікавістю слухають викладача та засвоюють рідну мову. Кількість учнів на цих заняттях сягала 80 чоловік, поділених на два класи за віком¹⁰. Бессарабські інтелектуали отримали конкретний результат у справі національного руху молдован, до того ж, легалізований імперським центром.

У «Кишинівських єпархіальних відомостях» є стаття ієромонаха Гурія, «Щодо питання про викладання молдовського церковного співу в Кишинівській духовній семінарії» («К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии»). Стаття містить багато цікавих деталей щодо причин, котрі

год, составленный смотрителем этого училища Петром Сладкопевным во исполнение 56 § устава духовных училищ. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 32. С. 9.

⁵ Ієромонах Чекан Письма из деревни. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 27. с. 841.

⁶ Ієромонах Гурій. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 896.

⁷ Ієромонах Гурій. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 897.

⁸ Журнал № 12 Съезда депутатов духовенства Кишинёвской Епархии за 1906 год от 28.08.1906. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 38. с. 97.

⁹ Указ его святейшего правительствующего Синода на имя Его Преосвященства, Преосвященнейшего Владимира, Епископа Кишиневского и Хотинского от 31.10.1906. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 42. С. 316.

¹⁰ Ієромонах Гурій. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 897–898.

не дозволили реалізувати цей амбітний проект. Наприклад, заняття з церковно-молдовського співу не були затверджені Св. Синодом через те, що комісія не розробила програму з цього предмету, направивши лише записку про подальшу перспективу його введення¹¹.

Учасники з'їзду сміливо оцінювали перспективу нового предмету та розуміли його важливість для молдовського населення в рамках релігійного-виховних цілей. Зокрема, учасники з'їзду розраховували, що у Кишинівській духовній семінарії варто виділити від 4 до 6 уроків на тиждень на церковно-молдовський спів¹². Прихильники цього навчального предмету розуміли, що епархіальних коштів може не вистачити для функціонування обох кафедр. На думку ієромонаха Гурія вирішення цього питання полягало в поступовому фінансуванні з внутрішніх ресурсів¹³.

Ще на епархіальному з'їзді 1905 р. церковний спів молдовською мовою було визнано як необхідну складову для подальшого релігійного виховання молдовської пастви. На з'їзді депутатів губернії при обговоренні виникли певні розбіжності щодо джерела фінансування. З'їзд депутатів 1906 р. з доповіді комісії епархіального з'їзду був усвідомлений про те, що пропозиція про введення викладання молдовської мови вже піднімалась. Не отримавши відповіді, епархія направила нову пропозицію, що відносилась лише до церковно-молдовського співу, про який з'їзд також знав. Введення церковно-молдовського співу в коло предметів викладання не було згадано у представленні на ім'я Св. Синоду, до того ж питання про виділення коштів з доходів від маєтків закордонних монастирів замість асигнування їх з епархіальних коштів не було вирішеним, як обнадіяв з'їзд 1905 р.¹⁴.

Окрім Кишинівської духовної семінарії введення молдовської мови вимагалось в інших навчальних закладах губернії. В статті «Потреба нашої епархії» («Потребность нашей епархии»)

¹¹ Ієромонах Гурий. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 897–898.

¹² Ієромонах Гурий. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 900.

¹³ Ієромонах Гурий. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 899.

¹⁴ Ієромонах Гурий. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 897–898.

священник Євстафій Бурковській вказав на цю вимогу, стверджуючи це природною необхідністю проведення літургій серед місцевих прихожан зрозумілою для них мовою¹⁵. Необхідність надання якісної підготовки священнослужительських кадрів, котрі будуть сумлінно проводити церковну службу була головною причиною введення церковно-молдовського співу.

Революційними віхами було піднято питання щодо введення загальної початкової освіти на імперському рівні. Ключовими завданнями цієї реформи були підвищення рівня грамотності серед населення та надання вседержавного доступу усіх дітей до освіти. В перспективі це надавало можливість для імперії наздогнати європейські держави та США в темпах індустріалізації та подолати значний бар'єр між різними верствами.

В 1907 р. міністром народної освіти Пьотром фон Кауфманом введений законопроект було уведено в дію. В ньому було сказано, що початкова освіта має надаватись усім дітям обох статей, віком від 8 до 11 років. Уніфікація всієї системи включала мережа шкільних районів, у якому відстані між школами мають дорівнювати не менше трьох верст. Фінансування установ має відбуватись з місцевих органів самоуправління¹⁶.

Амбітний проект не отримав швидкого просування через ряд причин. По-перше, консервативно налаштована правляча еліта вважала, що підвищення рівня грамотності населення неминуче призведе до ще більшого зростання критичних та опозиційних настроїв у селянському середовищі. По-друге гальмуючим чинником під час підготовки шкільної реформи виступала російська православна церква, що не була зацікавлена у втраті впливу на підростаюче покоління (Захарова, Іванова, 2019: 23).

На Бессарабському губернському земському зібранні 1905 р. нова реформа отримала підтримку¹⁷. Для реалізації проекту в Бессарабії було потрібно провести збір даних щодо усіх початкових шкіл губернії, а саме їх види, кількість, фінансування. Результатом цієї роботи став збірник від Бессарабського губернського земського зібрання

¹⁵ Бурковский Е. Потребность нашей епархии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 7. С. 227.

¹⁶ Столыпин П. А. Программа реформ: документы и материалы: Т. 1. Фонд изучения наследия П. А. Столыпина, Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), под общ. ред. Пожигайло П. А. РОССПЭН. Москва. 2011. С. 625.

¹⁷ К проекту о введении всеобщего обучения в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1908. № 8. С. 278.

«Шкільна мережа з коротким оглядом стану початкової освіти» («Школьная сеть с кратким обзором состояния начального образования»). Праця налічує 8 книг за числом уїздів від 83 до 120 сторінок кожна¹⁸. В збірці міститься велика кількість цінних статистичних даних. Наприклад, станом на 1 січня 1906 р. в Бессарабії налічувалось 1007 шкіл¹⁹ де навчалось 73 936 учнів. Незважаючи на це більше половини бессарабських дітей не мали змогу відвідувати школу. Станом на 1 січня 1906 р. чисельність населення в Бессарабії налічувалось 1 679 820 жителів, з них дітей шкільного віку – 167 982. З урахуванням цього числа – 73 936 навчалися, на 1 січня 1906 р. тих, хто не відвідував школу – 94 046 дітей обох статей, тобто 56 % від усього числа дітей шкільного віку»²⁰.

На цей час припав інтенсивний ріст кількості шкіл в Бессарабії. Найбільше зростання числа шкіл за останні тридцять п'ять років дав 1906/1907 навч. р. Зокрема, за останнє десятиліття в губернії було відкрито 263 школи²¹. На збільшення числа шкіл у Бессарабії вказав псаломщик Феофан Юрков у своїй статті «Необхідність у псаломницьких курсах» («Необходимость в псаломнических курсах»). Він відзначив, що майже у кожному приході є церковна, міністерська, або земська школи, а то й дві школи того й іншого

типів. В цих школах діти навчаються 3–4 роки²².

Молдовське священництво, котре стало основною рушійною силою національного відродження продовжувало боротись за самобутність бессарабських шкіл. Наприклад, у 1907 р. на пастырському зібранні Сорокського уїзду священник Стефан Челан зазначив, що школа дає хороші плоди там, де організовані молдовські церковні хори²³. Можна зауважити, що бессарабці мали багато освітніх вимог, котрі мають бути розглянуті у вищих інстанціях імперії.

Висновки. Отже, можна наголосити, що революційні події 1905–1907 рр. в Російській імперії дали поштовх для бессарабців щодо запровадження молдовської мови в усіх освітніх закладах губернії. В результаті молдовська мова була введена до навчальної програми Кишинівської духовної семінарії. Також на рівні Синоду була розглянута можливість введення церковно-молдовського співу у Бессарабії. Молдовські активісти почали переходити до конкретних вимог, а їх результати отримували відгуки від імперського центру. Паралельно з цим перипетії щодо введення загальної початкової освіти в Російській імперії не оминували бессарабські землі. Провівши статистичний огляд, губернська управа змогла більше дізнатись про стан освіти в Бессарабії. На шпальтах «Кишинівських Єпархіальних Відомостей» було продемонстровано рішучість намірів та чіткість дій молдовського священництва у боротьбі за запровадження молдовської мови та співу в освітніх установах губернії. Сукупність вище наведених подій стала підґрунтям для подальшого національного відродження – розробляючи стратегічні

¹⁸ К проекту о введении всеобщего обучения в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1908. № 8. С. 279.

¹⁹ К проекту о введении всеобщего обучения в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1908. № 8. с. 278.

²⁰ К проекту о введении всеобщего обучения в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1908. № 8. С. 281.

²¹ К проекту о введении всеобщего обучения в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1908. № 8. С. 280.

кроки, молдовани отримали цінний історичний досвід.

²² Юрков Ф. Необходимость в псаломнических курсах. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 38. С. 1297.

²³ Пастырское собрание духовенства 4-го округа Сорокского уезда. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 2. С. 66.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурковский Е. Потребность нашей епархии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 7. С. 224–228.
2. Горбань О., Шешунова І. Політична радикалізація вчителів в умовах революції 1905–1907 рр. Наукові праці: Історія. 2014. № 15, Т. 227. С. 12–16.
3. Діденко І. Особливості роботи педагогічних з'їздів під час революції 1905–1907 років. Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка). 2016. № 4. С. 40–43.
4. Журнал № 12 Съезда депутатов духовенства Кишинёвской Епархии за 1906 год от 28.08.1906. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 38. С. 97–216.
5. Захаров В., Иванова А. Всеобщее начальное образование в Российской империи в XIX – начале XX вв.: причины неудачи реформы. Отечественная история: ЛОКУС: люди, общество, культуры, смыслы. Москва. 2019. № 2. С. 11–26.
6. Иеромонах Гурий. К вопросу о преподавании молдавского церковного пения в Кишиневской духовной семинарии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 27/28. С. 895–900.
7. Иеромонах Чекан. Письма из деревни. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 27. С. 839–844.
8. К проекту о введении всеобщего обучения в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1908. № 8. С. 277–284.
9. Королев Б. Революция 1905–1907 гг. как стимул развития гражданского общества и условие перехода к станов-

- лению правового государства в России. Наука. Мысль: электронный периодический журнал. 2017. № 1, 2. С. 22–26.
10. Отчет о состоянии Кишиневского духовного училища по учебной и воспитательной частям за 1905/1906 учебный год, составленный смотрителем этого училища Петром Сладкопевцевым во исполнение 56 § устава духовных училищ. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 32. С. 1–16.
11. Отчет о церковных школах Кишиневской епархии в учебно-воспитательном отношении в 1903/1904 учебный год. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1905. № 5. С. 19–36.
12. Пареньев К. К вопросу о народном образовании в Бессарабии. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1905. № 5. С. 73–80.
13. Пастырское собрание духовенства 4-го округа Сорокского уезда. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 2. С. 62–69.
14. Столыпин П. А. Программа реформ: документы и материалы: Т. 1. Фонд изучения наследия П. А. Столыпина, Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), под общ. ред. Пожигайло П. А. РОССПЭН. Москва. 2011. 763 с.
15. Указ его святейшего правительствующего Синода на имя Его Преосвященства, Преосвященнейшего Владимира, Епископа Кишиневского и Хотинского. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1906. № 42. С. 316–318.
16. Юрков Ф. Необходимость в псаломщических курсах. Кишинёвские Епархиальные Ведомости. 1907. № 38. С. 1297–1301.

REFERENCES

1. Burkovskiy E. (1906) Potrebnost nashey eparhii. [The needs of our diocese] Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information, 7, 224–228. [in Russian]
2. Didenko I. (2016) Osoblyvosti roboty pedahohichnykh zizdiv pid chas revoliutsii 1905–1907 roki [Specific features of pedagogical congresses activity during the revolution of 1905–1907]. Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka (seriia: pedahohika). – Pedagogical process: theory and practice (series: pedagogy), 4 (55), 40–43. [in Ukrainian].
3. Horban O., Sheshunova I. (2014) Politychna radykalizatsiia vchyteliv v umovakh revoliutsii 1905–1907 rr. [Political radicalization of teachers in the conditions of the revolution of 1905–1907]. Naukovi pratsi. Istorii. – Scientific works. History, 15, 12–16. [in Ukrainian].
4. Ieromonah Chekan (1906) Pisma iz derevni [Letters from the village]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information. № 27. S. 839–844. [in Russian]
5. Ieromonah Guriy (1907) K voprosu o prepodavanii moldavskogo tserkovnogo peniya v Kishinevskoy duhovnoy seminarii [On the issue of teaching Moldovan church singing in the Chisinau Theological Seminary]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information. № 27/28. S. 895–900. [in Russian]
6. K proektu o vvedenii vseobshchego obucheniya v Bessarabii (1908) [To the project on the introduction of universal education in Bessarabia]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information, № 8. S. 277–284. [in Russian]
7. Korolev B. (2017) Revolyutsiya 1905–1907 gg. kak stimul razvitiya grazhdanskogo obschestva i uslovie perehoda k stanovleniyu pravovogo gosudarstva v Rossii [Revolution of 1905–1907 as an incentive for the development of civil society and a condition for the transition to the establishment of a rule of law state in Russia]. Nauka. Myisl: elektronnyy periodicheskiy zhurnal. – The science. Thought: electronic periodical, 1–2, 22–26. [in Russian]
8. Otchet o sostoyanii Kishinevskogo duhovnogo uchilisha po uchebnoy i vospitatelnoy chastyam za 1905/1906 uchebnyy god, sostavlennyy smotritelem etogo uchilisha Petrom Sladkopevnyim vo ispolnenie 56 § ustava duhovnykh uchilish (1907) [Report on the state of the Chisinau Theological School in terms of teaching and educational parts for the 1905/1906 academic year, compiled by the superintendent of this school, Petr Sladkopevnev, in pursuance of § 56 of the charter of theological schools]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information. № 32. S. 1–16. [in Russian]
9. Otchet o tserkovnykh shkolakh Kishinevskoy eparhii v uchebno-vospitatelnom otnoshenii v 1903/1904 uchebnyy god (1905) [Report on the church schools of the Chisinau diocese in terms of teaching and upbringing in the 1903/1904 academic year]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information. № 5. S. 19–36. [in Russian]
10. Paren'yev K. (1905) K voprosu o narodnom obrazovanii v Bessarabii [On the issue of public education in Bessarabia]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. Chisinau Eparhial Information. № 5. S. 73–80. [in Russian]
11. Pastyirskoe sobranie duhovenstva 4-go okruga Sorokskogo uезда (1907) [Pastoral Assembly of the Clergy of the 4th district of the Soroca district]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. Chisinau Eparhial Information. № 2. S. 62–69. [in Russian]
12. Stolyipin P. A. Programma reform: dokumenty i materialy: T. 1 (2011) [Stolyipin P. A. Reform program: documents and materials: in 2 volumes. 1st volume] Fond izucheniya naslediya P. A. Stolyipina, Rossiyskiy Gosudarstvennyy. Istoricheskiy Arhiv (RGIА), pod obsch. red. Pozhigaylo P. A. – Foundation for the Study of the Heritage of P. A. Stolyipin, Russian State. historical archive; under common ed. Pozhigaylo P. A. ROSSPEN, 763 p. [in Russian]
13. Ukaz ego svyateyshego pravitelstvuyushchego Sinoda na imya Ego Preosvyaschenstva, Preosvyaschenneyshego Vladimira, Episkopa Kishinevskogo i Hotinskogo (1906) [Decree of his most holy governing Synod addressed to His Eminence, His Grace Vladimir, Bishop of Chisinau and Khotyn]. Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information. № 42. S. 316–318. [in Russian]
14. Yurkov F. (1907) Neobhodimost v psalomschicheskikh kursah [The Need for Psalm Courses]. Kishinyovskie

Eparhialnyie Vedomosti. – Chisinau Eparhial Information. № 38. S. 1297–1301. [in Russian]

15. Zaharov V., Ivanova A. (2019) Vseobschee nachalnoe obrazovanie v Rossiyskoy imperii v XIX – nachale XX vv.: prichinyi neudachi reformy [Universal Primary Education in the Russian Empire in the 19th – Early 20th Centuries: Reasons for the Failure of the Reform]. Otechestvennaya istoriya: LOKUS: lyudi, obschestvo, kulturyi, smyslyi. Domestic history, LOCUS: people, society, cultures, meanings. № 2. 11–26. [in Russian]

16. Zhurnal S'ezda deputatov duhovenstva Kishinyovskoy Eparhii za 1906 god № 12 ot 28.08.1906 (1906). [Journal № 12 of Congress of deputies of the clergy of the Chisinau Diocese for 1906 from 28.08.1906] Kishinyovskie Eparhialnyie Vedomosti. Chisinau Eparhial Information. № 38. 97–216. [in Russian]